

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5
ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

NÉMETH JÓZSEF

Pálóczi Horváth Ádám petrikeresztúri évtizede (1811–1819)

1810 után Horváth Ádám életében rendkívül termékeny, művekben gazdag, ám irodalmi értékekben jelentéktelenebb korszak következett.

A költő 1785–1795 között Balatonfüreden kenyérkereső munkája mellett is sok szállal kapcsolódott a tollforgatók táborához, és a magyar irodalom élvonalába tartozott. A következő másfél évtizedben (1795–1810) Nagybajomban arra törekedett, hogy alkotómunkájához kedvező anyagi feltételeket teremtsen. Ez idő alatt ritkábban ült íróasztala mellé: fárasztó földmérés, bonyodalmas birtokügyeinek intézése foglalta le idejét. Élete utolsó évtizedét Petrikeresztúron töltötte. Itt megint sokat, sokfélét írt, már-már kétségbeesett igyekezettel. A hazai literatúra megújuló áramlatain azonban kívül rekedt.

A pálya három szakasza nemcsak jellegében és helyszínében, hanem családi kapcsolataiban is eltérő. A költő Balaton-parti éveit Oroszy Julianna édesítette, majd keserítette, Somogyban Sárközy Jusztina tette pokollá életét. Keresztúrbán Kazinczy Klára¹ viselte gondját, aki levette válláról a gazdálkodás terheinek nagyobb részét.

Több oka is volt, hogy Horváth a mozgalmasabb Nagybajomból a kis göcseji faluba húzódjon. Miután 1808-ban külön költözött második feleségétől, megritkult körülötte a levegő. Jusztina a költő régi barátjának, a tekintélyes, szintén nagybajomi Sárközy Istvánnak unokahúga volt, s a válás miatt a két férfi diákkoruktól tartó barátsága is elhidegült. Rontotta Horváth respektusát Klára örökbefogadása is. Személye nemcsak azért érdemli meg figyelmünket, mert az öregedő író később feleségül vette, hanem azért is, mert Horváth utolsó esztendeiben ő biztosította a nyugodt alkotás feltételeit. Férje halála után szellemi örökségének is hűséges gondozója lett.

A gyámapa 1818-ig azt hitte, hogy Klára az ő gyermeke. Kazinczynak erről meglehetősen nyíltan vallott:

1 Kazinczy Klára életrajzi adatairól elsősorban Horváthnak Kazinczyhoz írt levelei adnak eligazítást. Ezen kívül: PÉTERFFY Ida, *Kazinczy János somogyi prédikátor könyvtára = Somogy Megye Múltjából*, Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 1979, 156–157. A halotti anyakönyvek bejegyzéseiről SZENTMIHÁLYI Imre, *Adat Pálóczi Horváth Ádám göcseji birtokáról = Göcseji Helikon*, 5, Zalaegerszeg, 1973, 25–29, 8. jegyzet.

leveled azt láttatik kívánni, hogy én neked sokat gyónjam: – annyit, a mennyit Levélben lehet, de e gyónás közé azomban ne számláld azt, amit Leányomrul irok, mert a mit e részben gyónnom kellene, annak titokban kell maradnia addig, mig Kazinczy János él, és ha tovább él, mint én, örökre, még Klára előtt is, vagy ha valaha még oly szerentsés lehetnék, hogy veled élő szóval beszélhetnék, akkor gyónhatnám valami keveset súgva.²

Klára Kazinczy János református lelkész családjában született az 1784–1792 közti években. 1849-ben Teskádon bekövetkezett halálakor a boncodföldi plébánia anyakönyvében 65, a becsvölgyi református matrikulában 60 évesnek írták. Ezek alapján születését az 1780-as évek második felére tehetjük. Ennek ellentmond Horváth vallomása: „Atyának lennem a két házasság közé szorult rövid időben volt szerentsém, és édesnek érzem azt.” E szerint Klára 1793-ban született volna. Valószínűbb, hogy Horváth vagy jobb színben akarta feltüntetni magát Kazinczy előtt, vagy csak a mondott időben szerzett tudomást korábbi kapcsolatának (vélt) gyümölcseről.

1805-ben örökbe fogadta, 1818-ban már feleségül vehette. Jusztina elhunytával Horváth megözvegyült, s Kláriról is új hír érkezett:

Még nints esztendeje, mi olta meg tudtam az ő haldokló anyjának titkos üzenetébül: hogy én ezt a házasságot meg-tehetem, az előtt azt véltem, hogy nem... Arra neki érdeme sok van: kedve pedig más házasságra nints, és én hozzám illő, hogy azokban, mellyekben őtet örökösömnek szántam, e tettemmel is bátorságossá tegyem.³

A becsvölgyi református házassági anyakönyv bejegyzése szerint:

Év, hó, nap: 1818. Aug. 12.

Copulált személyek: özv. Horváth Ádám Tek. Tábla Biró, Kazinczy Klára

Helység: Petri Keresztur, H. L. Ugyanott

Leány atya: Tiszt. Kazintzi János leánya,

Biztonságok: Tek. Takács István Ur és Tek. Baranyai Mihály Exaktor.⁴

A régi barát, Tuboly László, katolikus lévén nem lehetett tanú. Kedves vendég volt a Helikonon megismert Dukai Takács Judit.

Horváth új otthonául azért választotta Petrikeresztúrt, mivel Tuboly a szomszéd Nagylengyelben lakott. A hajdani szabadkőműves társ az 1790-es években

2 *KazLev* XI, 418.

3 *KazLev* XVI, 123–124.

4 PAIS Sándor, NAGY KOLOZSVÁRI István, *Göcseji kálvinisták*, Becsvölgye, Becsvölgyei Református Egyházközség, 1989, 49.

élénk szerepet vállalt Zala megye közéletében. Ő semmisítette meg Spissich János kompromittáló iratait, elősegítve, hogy a megye alispánját ne ítélik el a Martinovics-perben. 1797-ben egyik hangadója volt a franciák elleni felkelést megtagadó megyegyűlésnek. Ezért őt is megfosztották hivatalától; egy ideig Festetics György megbízásából a muraközi vízszabályozási munkákat vezette, majd saját birtokán gazdálkodott. Klasszikus szerzőket fordított, alkalmanként a *Tudományos Gyűjtemény*ben is publikált.⁵

Horváth és Tuboly együtt vásárolta meg Spissich János fiától apja könyvtárát. Azt tervezték, hogy közösen építenek egy, mindkét családnak kényelmes otthont nyújtó házat. A devalváció azonban elértéktelenítette pénzüket, s Horváth csak 1814-ben tudta eladni füredi ingatlanát, de áráért még később is pereskedett. Ezért a közeli Petrikeresztúron vásárolt egyszerű lakhelyet:

Előlről egy nagyobb és egy kisebb szoba sövényből, utána egy téglából épített konyha, kamra, alatta pince, hátul ismét egy nagyobb és egy kisebb szoba, 6 marhára való istálló, kerítés, ól.⁶

(A házat a költő özvegyének csak 1845-ben sikerült eladnia. Hány József útján Hertelendy Gáspár vásárolta meg, ugyanakkor az egészet átengedte Németh Ferenc szilvágyi lakosnak.)

A község másfél száz, jobbára szegény sorban élő katolikus ember otthona volt. Horváthék a pár kilométerre lévő Barabásszeg (ma Becsvölgy része) református templomába jártak istentiszteletre. A környék akkoriban elzárt, nehezen megközelíthető volt. Húsz évvel később Plander Ferenc így jellemezte Göcsej közlekedési lehetőségeit:

Göcseiben pedig az utak annyira tele vannak göcsökkel, hogy a ki itt sebessen haladni kívánna, egy Sebészt, ki érvágó vasát szüntelenül kezében tartsa, Bognárt és Kovátsot, ki szekérét minden negyed órányi haladásban kiigazítsa kénytelenítettnek magával hordozni.⁷

Az átköltözés pontos idejét nem ismerjük. Első, már itt keltezett levele 1811-ből maradt ránk, a *Magyar Országának belső ismerete* című munkájának végére írt keresztúri dátum pedig 1811. október 29.

5 *Zalai életrajzi kislexikon*, Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, 2005³, 268.

6 A Zala Megyei Levéltárban található, Kazinczy Klára ellen indított különböző perek adatai alapján.

7 PLANDER FERENC, *Göcsejről*, Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum, 1970, 19. (A kis kötet Plander Göcseinek esmérete című, a *Tudományos Gyűjtemény* 1838. 6. kötete 3–34. oldalán olvasható tanulmányának újrakiadása.)

Birtokai nagyobb része Nagybajomban volt, majd Zalában is szerzett 200 hold körüli területet. Ez azonban alig hozott hasznot: nem egy tagban volt, egy részüket zálog is terhelte, ami évtizedes pereskedést eredményezett. Anyagi viszonyait szinte lehetetlen rekonstruálni. Nemcsak ő halmozott fel sokféle tetemes adósságot, hanem ő is perelte Szapáry Péter özvegyét szokatlanul nagy, 8000 forintnyi tartozásért.⁸ Az bizonyos, hogy Horváth igen szerény körülmények között élt. 1820 után Klára nem annyira javakat, hanem keserves pereket örökölt.

A költő a gazdálkodással alig törődött. Ahogy Kovács Sámuelnek írta Csákvárra:

Meg vontam magamat kedvelt pusztai szállásomban, készítgetem Tanu nélkül, mintegy édes álomban, vagy az örökké valóság, vagy maradék számára Munkáimat, mellyek tanuk legyenek valahára, Holtom után, az utóbbi világ előtt, hogy éltem: És rövid éltem napjait tunyán el nem henyéltem.⁹

Napjait szigorú szabályok szerint osztotta be:

Télen nyáron akkor kelek fel, mikor a nap szokott nyár közepén: és egész délig dolgozó szobámban dolgozom, tsak reggel a cselédimnek ülve szóllok kettőt-hármat: a gazdaságra a szerint ügyelni Klári dolga. Délben eszem mértékletesen (...) ha magam vagyok, fél óránál tovább nem tart az ebédem (...) ismét az íróasztalom mellé ülök, és dolgozom napnyugtig. Akkor a tomborámat (klavikordium) veregetem harmonice, mint Deák korunkban szoktunk énekelni, három hangra, de csak fél kézzel, mintegy fél óráig. Akkor gyertyát gyújtnak és én ismét dolgozom kilencz óráig, amikor vatsorálok oly röviden, hogy tized-félkor már fekszem, és olvasok pipa közben addig, mig szemhéjam elnehezedik.¹⁰

1812–1816 között még hosszabb utakra is vállalkozott. Gyakran jelen volt a zalai és a somogyi megyegyűléseken, 1812-ben ünnepi köszöntőt írt Teleky László somogyi főispán beiktatására. Megfordult Pozsonyban, Siófokon, Nyéken, Budán, talán Gömör megyében is. Szoros, szinte baráti kapcsolatot ápolt a hajdani szabadkőműves gróffal, Szapáry Péterrel, akinek letenyei és szécsiszigeti kastélyában többször is hosszasan vendégeskedett. Zala megye megbízásából részt vett a Mura szabályozási munkálataiban: „A Ns. Vármege engem küldött oda egy regulázó deputatió praesesének” – dicsekszik el 1814-ben Kazinczynak,

8 DEGRÉ Alajos, SZENTMIHÁLYI Imre, *Egy adalék Pálóczi Horváth Ádám életéhez = Göcseji Helikon*, 4, 1972, 65–82.

9 Horváth a levél másolatát elküldte Kazinczynak is. *KazLev* XI, 325.

10 *KazLev* XIV, 15–16.

akivel harmadszor is felújítja levelezését. Ő jelenti számára legfontosabb irodalmi kapcsolatot. Az ekkor már méltán „széphalmi mester”-ként emlegetett hajdani barát világosan látja, hogy útjaik szétváltak, de a kapcsolatot megértéssel, gondosan ápolja. Viszonyukat pontosan jellemzi Sárközy Istvánnak írt levelében:

Horváth Ádámot köszöntsed nevemben, ha azt tenni magad nem akarnád. Akárki és mi légyen ő most, azt nekem nem szabad felejtennem, hogy egykor szoros barátok voltunk. Az azonban igen igaz, hogy ő éppen nem az, aki volt valaha, s most gondolkozásunk úgy tol el egymástól, mint egykor együvé vonzott. Fájna nekem, ha ő engem háládatlannak képzelhetne.¹¹

Noha a Keresztúrról Széphalomra eljutó pletykákat Kazinczy szívesen terjeszti, Horváthot még annak halála után is védelmébe veszi Sárközy Istvánnal szemben:

Hogy Horváth Ádámot nem szereted úgy mint hajdan, azt hogy Horváth Ádámnét épen nem szereted, azt tudtam, s rajta sem fel nem akadtam, sem fel nem akadok (...) A jó embereknek is vagynak hibájik, sőt (...) vétkeik is vannak. Az én ítéletem szerint a mi megholt barátunk ezen jó, de hibás, sőt talán vétkes emberek számába való. De barátunk volt, s nem él: a halál expiálta minden botlásait. Pirulnék, ha annak hamvai eránt hideg volnék, ki engem szerete...¹²

Horváth nemcsak írt, szervezett is. 1814-ben a közel lakó nemesi családok nőtagjaiból irodalmi társaságot hozott létre, amelyet *Göcseji Helikonnak* neveztek. Tagja volt Klára, Tuboly László két lánya és a Kiskutas melletti Kálócfapusztán élő Dóczy Terézia, aki korábban szintén Nagybjomban lakott. Verses leveleket váltottak, esetenként énekelni, zenélni is összegyűltek. A kis közösséget Horváth fontosnak tartotta, verseikből tucatnyit Kazinczynak is elküldött. A társaságot bővíteni akarta, erre azonban nem került sor. Nem tudjuk, a szervező vagy az írogató hölgyek lelkesedése hagyott-e alább? A teljes gyűjteményt Klára óvta meg a szétszóródástól, majd az elmúlt négy évtizedben a szövegek két kiadásban is megjelentek.¹³ A termés – beleértve Horváth verseit is – nem irodalmi, inkább ízléstörténeti értékű. Igaza van a *Göcseji Helikon* első monográfusának, Rác Máriának: „A dilettánsok közé tartoztak (...) Munkásságukkal nem vitték előre az irodalmat, maradandó értékűt nem alkottak, mégis hely il-

11 *KazLev* IX, 256.

12 *KazLev* XVII, 424.

13 PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám levelezése poéttriáival*, Göcseji Helikon, 1973; *A Göcseji Helikon költőnöi*, s. a. r., jegyz., S. SÁRDI Margit, Bp., Universitas, 2002.

leti őket a magyar irodalomban.”¹⁴ Ha szűk körben is, növelték az olvasás, az írás becsületét. Generációjuk gyermekei lettek majd a reformkor fiataljai.

Horváth szélesebb körű szervezéssel is próbálkozott. Az eredetiségre, magyarságra oly kényes Horváth ez időben fordításokra is buzdított:

Vagynak körülöttünk némely Inas írók, a kik az én vigyázatom és igazgatásom alá fordítgatnak Németbül, és sokkal szerencsésebbek a fordításban, mint én. Egy nevezetesen a Szonderlinget fordítja, jó kinyomásai vannak, de én nekem aligha több dolgom nem lesz a magyarosítással, mint neki az által tétellel...¹⁵

Nem tudjuk, honnét, még kisebb nyomdát is beszerzett, bár azt soha nem használta. Felszerelése, szakértelme elégtelen volt, a betűszedést unalmasnak találta. Figyelemmel kísérte viszont a magyar irodalom eseményeit, több recenziót készített a *Tudományos Gyűjtemény* dolgozatairól, védelmére kelt a Kölcsey által megbírált Csokonainak.

Hogy az évtized közepén milyen kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett, azt egy ellene folytatott vizsgálat is sejtetni enged. 1814. június 21-én I. Ferenc király leiratot intézett Erdődy József magyar kancellárhoz. Eszerint tudomására jutott, hogy Somogy és Zala vármegyében igen botrányos énekeket énekelnek, melyek szerzője Horváth Ádám, aki Zalában tartózkodik, de Somogyban is vannak birtokai, sőt Gömör vármegye közgyűlésén is különös ellenállást tanúsított. A botrányosnak nevezett ének a *Stájer tánc* volt.

A kancellár az iratot a nádorhoz továbbította, aki az érdekelt megyék alispánjait nyomozásra és jelentéstételre utasította. A Gömör megyei főispáni adminisztrátor közölte, hogy Horváthot a megyegyűléseken soha nem is látták. (Mégsem lehet véletlen, hogy a feljelentő Gömört is szóba hozta. Valószínű, hogy kifogásolt verse itt is terjedt, hiszen a megye alispánja régi szabadkőműves társa, Mária István volt. Horváth később rá hagyta *Magyar Arion* című énekeskönyvének egy példányát is. A kéziratos kötetben megtalálható a feljelentett vers is.)

Mind a somogyi, mind a zalai alispán ártatlannak minősítette Horváthot. Jóindulatúan hallgatták ki, átgondolt védekezést készíthetett. A hivatalos leiratot kézhez kapta, másolatát Kazinczynak is elküldte. Sümegi József zalai alispán a vizsgálati anyaghoz Horváth verseinek egy kis gyűjteményét is mellékelte, ezek már átírt, németellenességből kifogartott, franciaellenesre módosított szövegek voltak.

A nyomozásról értesülve átmenetileg Kazinczy megszakítja vele a kapcsolatot, nem egészen alaptalanul, hiszen még évek múltán is feltörve jutnak a levelek Keresztúrból Széphalomra. Horváth élete végéig nem került ki a titkos-

14 RÁCZ Mária, *A Göcseji Helikon költőnői*, Zombor, 1913, 3.

15 *KazLev* XII, 71.

rendőrség figyelmének köréből. A nádori titkos levéltárból csak halála után selejtezték ki iratait azzal, hogy a személy elhunytával tárgytalanná váltak.¹⁶

Hogy ez időben milyen közismert volt Zalában, azt megerősíti Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályhoz (1828. november 9.):

Éppen ma kaptam Széchenyi István tiszteletére még 1817-ik esztendőben készült egynehány verset, Horváth Ádám munkája ez, és a nékem adott példány tulajdon keze írása, melyet én jól ismerek, mert nálam több levelei vagynak.

A verseket azért küldi barátjának, hogy azokat közölje a *Szépliteratúrai Koszoru*-ban, vagy adja tovább Stettner Györgynek.¹⁷ A *Gróf Széchenyi Istvánnak a Magyar Hazából 1817* című költemény végül 1830-ban a *Felsőmagyarországi Minervában* jelent meg „Pálóczi Horváth Ádám kéziratából közli Fenyéri Gyula” aláírással (Stettner egyik írói neve). A verset az is érdekessé teszi, hogy 1817-ben Széchenyi még szinte ismeretlen volt a magyar közéletben. Deák a levélhez hozzáfűzi:

Ha csakugyan közölni fogod azt, (...) csak arra kérlek: hogy mind az én nevet, mind a verszet túlsó oldalán levő Csány László barátomét hallgasd el.¹⁸

Ismertségét igazolja a *Zalai Közlöny* 1878. február 10-i híradása is, hogy Dervarics Ákos kilimáni birtokos Horváth kiadatlan költeményeit gyűjti, ezekből néhányat az *Adatok Zala megye történetéből* című sorozatban közzé is kíván tenni.

Horváth sok időt, energiát fordított a szabadkőműves hagyományok ápolására. Az 1810-es évek második felében újra felbukkannak a két évtizede tilalmas gondolatok. Búvópatak módjára, bátortalanul, a kései olvasó számára alig érzékelhetően. A Dunántúlon lakó társak a Balatonfüred melletti arácsi hegyen találkoznak. Horváth szorgalmasan kutatja életrajzi adataikat, ezeket – ahogy ő nevezte – *emortuális levelek*ben summázza. Kazinczyt is tájékoztatja saját régebbi szerepéről, a megőrzött emlékekről. Hozzákezd a szabadkőművesség történetjének megírásához, összegzésnek szánt műve, *A Bölcsesség Nagy Mestereinek A Szent Rend kezdetétől fogva XII. századig Biographiája* 1812-ben készült el.

A terjedelmes munka mindazon személyek életrajzát, fontosabb tanításait tartalmazza, akiket a szabadkőművesek eszmei elődüknek vallottak. A névsor rendkívül sokszínű: szerepel benne Ádám, Noé, Ábrahám, Prometheus, Mózes,

16 A Horváth ellen folytatott vizsgálat részletes, a dokumentumok egy részét is közlő feldolgozása: VÖRÖS Károly, *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez*, Bp., Akadémiai, 1958 (Irodalomtörténeti Füzetek, 17), 38–53.

17 VÖRÖSMARTY Mihály *Levelezése*, s. a. r. BRISITS Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965, I, 216.

18 *Uo.*

Orpheus, a szabadkőművesek által sokszor idézett Hirám, Salamon, Hesiodos, Arion, Solon, Archimedes, de olvashatunk Keresztelő Jánosról, János apostorról, Pliniusról, Tacitusról, Bölcs Leóról, Szilveszter pápáról és Aquinói Szent Tamásról is.

Nem véletlen e hosszú névsor, hiszen a mű egyik bevallott célja annak bizonyítása, hogy a kőművesség történeti gyökerei nagyon régre nyúlnak vissza. Az előszó hangsúlyozza, hogy a rend nem ellentétes a vallással. Megírásához Horváth több szabadkőműves munkát felhasznált, saját régebbi jegyzeteit is. Még 1783-ban kapott egy titkosírásos paksamétát azon kéréssel, hogy csak akkor bontsa fel, ha már beavatják a szabadkőművesek közé. E kérésnek eleget tett, s a század utolsó éveiben sikerült egy részüket megfejtenie.¹⁹ Címétől eltérően a munka nem egyszerű életrajzgyűjtemény, hanem mitológiai, vallási, filozófiai, természettudományos ismeretek rendkívül vegyes, a mai olvasó számára már-már követhetetlen összefoglalása. Nemcsak kompiláció, hiszen alkalmanként saját megfigyeléseit, véleményét is beleírja. Így Dionysos Exiguus naptári reformjáról szólva az 1812-es esztendő tanulságait is közli.

A kéziratban (OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 1259.) maradt mű hű tükre mind a kornak, mind a sokat, de forráskritika nélkül olvasó Horváth ismereteinek.

Joggal gyanítjuk, hogy többször kinyilatkoztatott királyhűsége ellenére szabadkőműves kapcsolatok miatt tartották gyanúsnak az első kezthelyi Helikont is. A *Tudományos Gyűjtemény* 1818. III. kötetében olvashatjuk:

A' tavalyi kezthelyi Helikonról a' tavalyi Tudományos Gyűjteményben előforduló tudósítást a' német recensens úgy ítélte meg, mint egy politikai lakmározásnak leírását, holott az egész tudósításnak szinte minden sora többnyire a' hazához és királyhoz való szeretetet, tiszteletet emlegette.

Valami igazság mégis lehetett a német recensens sejtésében. A Helikon Festetics György szabadkőműves neve volt.²⁰ Feltűnő, hogy meghívást kapott a volt páholytárs, Nagyváthy János, aki épp azzal a művével szerepelt, melyet a cenzúra még a következő évtizedben, a szerző halála után sem engedett nyilvánosságra kerülni. Horváth egy alkalommal *A földművelő Varró* című versét olvasta fel. Ebben Mozart neve is előfordul. (A *Varázsfuvola* szabadkőműves elemei közismertek. Terentius Varro nemcsak a római irodalomnak, hanem a szabadkőművesség hagyományának is jeles alakja. Horváth említett kézírata hosszan foglalkozik vele.) Az 1817-es Helikonon Kazinczy Klára *Isishez ének* című versével érkezett. Horváthnak többi, itt felolvasott írása szintén nehezen érthető a

19 L. kötetünkben VÁMOS Hanna tanulmányát!

20 NÉMETH József, *A 18. század művelődése, a szabadkőművesség = Zala megye ezer éve: Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére*, Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2000, 127.

szabadkőműves gondolatok ismerete nélkül. 1819-ben a keszthelyi grófort elsirató versében is ott egy jellegzetes szabadkőműves kifejezés: „A Dicsőség templomából egy nagy angyal közbe szólt.”

A Helikon Horváth számára nagy élményt jelentett. Zsúptetős göcseji házaskájából indulva a fényes grófi szálában látták vendégül, alkalmanként Kisfaludyval, Berzsenyivel találkozhatott, köztük ő is megbecsült írónak számított. Jó érzését fokozhatta, hogy Kazinczy részletes beszámolókat kért tőle. Az össze-jövedelek jelentőségét alighanem Berzsenyi fogalmazta meg legpontosabban:

Midőn egy oly ember, a kinek jövedelme három milliom körül van, egy illy innepre 30 ezeret költ, semmi, de nem semmi az, midőn az ősz Festetics a szegény Bersenyinek az utzára kalap nélkül elejbe szalad.²¹

A hasonló szíves fogadtatás a Keresztúrról érkezőnek is kijárt. Érthető, hogy Horváth egyetlen összejöveteletről sem maradt távol.

Az utolsó évtized irodalmi termése rendkívül gazdag, sokszínű. Nagyobb része kéziratban maradt. A hagyatékot Kazinczy Klára 1834-ben megküldte a Magyar Tudós Társaságnak, így az életmű java részét az OSZK és a MTA kéziratára őrzi. A csomag 49 tételből állt, történelmi, matematikai, földrajzi, lélektani, szépirodalmi műveket és két drámát is tartalmazott. A Társaság titkára véleményt kért Vörösmarty Mihálytól, Kállay Ferentől és Luczenbacher (Érdy) Jánostól. Egyik kéziratot sem tartották kiadásra érdemesnek, egyedül Vörösmarty jegyezte meg, hogy a levéltár számára használat végett megszerzhetők a Példabeszédek és „az ó és új énekek.”²²

A döntés érthető, hiszen a másfél évtizeddel korábban meghalt szerző a bírált művekkel erejét, felkészültségét, könyvtárát egyaránt messze meghaladó vállalkozásokra adta a fejét. Kivételt jelentenek néprajzi, nyelvészeti jellegű gyűjteményei, közülük is kiemelkedik az *Ötödfélszáz Énekek*. Összeállítását feltehetően régebben kezdte, s Petrikeresztúron fejezte be 1813-ban. Fodor Gerzsonhoz 1815-ben írt levele szerint nem szánta kiadásra, s „a halálom utánra hagyandók” közt említette.²³ Fontos munkának tekintette, legalább egyszer – lehet, hogy kétszer is – lemásolta. Egy példányát a jeles gyűjtőnek, Jankovich Miklósnak ajánlotta fel.²⁴

21 *KazLev* XV, 80.

22 *ÖÉ* (1953), 16. Népszerű kiadása: *ÉP*.

23 HOFFER Endre, *Horváth Ádám levele Fodor Gerzsonhoz...*, Figyelő, 1876, I, 48. Nem kizárt, hogy Horváth a gyűjtemény erotikus tartalma miatt nem tartotta kiadhatónak a kötetet. Jellemző, hogy még az 1953-as kritikai kiadásban is egyes részletek csak kipontozva szerepelnek. Az 1979-es népszerű kiadásban (*ÉP*) már a csonkítatlan szövegek olvashatók. Közülük négy bekerült a Réz Pál által gondozott *Magyar Erato* című válogatásba (1986).

24 PÉTERFFY Ida, *Pálóczi Horváth Ádám három levele Jankovich Miklóshoz*, ItK, 80(1976), 500–505.

A gyűjtemény – a kiegészítések miatt – címével némileg ellentétben – 479 versszöveget és 357 dallamot tartalmaz. A szövegek fele, a dallamok nyolcadrésze Horváth saját munkája. Beleválogatta néhány ismert poeta (Nyéki Vörös Máttyás, Faludi Ferenc, Ányos Pál, Kazinczy) pár alkotását és a *Göcseji Helikon* két tagjának, Kazinczy Klárának és Tuboly Lizinek egy-egy költeményét is. Bartha Dénes 148 éneket ítelt tisztán népi jellegűnek, ebből mindössze 34 dallamot – vagy változatot – talált meg a korábbi feljegyzésekben:

114 ének (s köztük éppen néhány a legértékesebb, legritkább népi dallamainkból) olyan népzene-történeti dokumentum, ami (...) itt tűnik fel legelőször, aminek tehát ez a legrégebb írásos feljegyzése.²⁵

A magyar irodalom- és zenetörténet régóta becsesnek tartotta a kéziratot, számos tanulmány foglalkozott vele, de kiadásra csak 1953-ban került sor.²⁶ Jelentőségét Horváth János már 1927-ben megfogalmazta:

Az ő ő és új énekeiben már egy modern szempontú folytatását kell látnunk az előző századok kéziratot énekeskönyveinek. Azokban levezető csatornákat látunk a műköltészetből a népszerűn át a népköltészet felfogó medencéje felé: ez új énekeskönyvben a változott viszonyokhoz képest a népköltészetnek az irodalomhoz való visszaemelőjét, napfényre hozóját üdvözölhetjük. Régen az egyén a maga számára írogatta össze a kedvére valót s neki még újat a népköltészetből is, most a műköltő vagy a tudós gyűjti össze megőrzés, az örök haláltól való megmentés és propagálás végett a már népszerű hagyományt, a régít.²⁷

Zenei értékét – már a kritikai kiadás jegyzetapparátusának ismeretében – mi-
nősíti Dobszay László:

A kollégiumi emlékekből, az átlagos literátor-félnépi rétegek énekkincséből és a maga által farigcsált szövegekből-dallamokból összeszerkesztett kollekción a maga esetlegességében, sokszor sutaságában is kitűnő keresztmetszetet ad azokról a dallamokról, melyek ez időben egy széles réteg közös tudását adták, sőt amelyek részben a falusi néphez is eljutottak. Bár Pálóczi tudatosan egy mintagyűjteményt akart készíteni, mely kiadásra is alkalmas legyen, gyarló kottázása jól tükrözi azt a zenei műveltségi állapotot, melyről korábban beszéltünk.²⁸

25 *ÖÉ* (1953), 34.

26 *Uo.*

27 HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig*, Bp., Akadémiai, 1978², 88.

28 DOBSZAY László, *Magyar zenetörténet*, Bp, Gondolat, 1984, 257. A gyűjteményről I. e. kötetben KÜLLÖS Imola, CsÖRSZ Rumen István, TARI Lujza és TÖRÖK Zsuzsa tanulmányait!

Horváth gyűjtötte a példabeszédeket, közmondásokat is. Kollekcója több változatban ránk maradt. Az utolsó kézirat 1819-ben készült, benne stílszerűen 1819-re egészítette ki korábbi anyagát. „Részint hallásból, részint régiebb írásokból” szedte össze. Ennek kiadását is tervezte, nem tudjuk, hogy a református gyűjtő milyen okokból ajánlotta Somogyi Lipótnak, a Szombathelyi Egyházmegye püspökének. (Esetleg az 1819-ben Nagylengyelben káplán Plander Ferenc, két évtized múlva Göcsej első leírója közvetíthette? Ha így is volt, jó szándéka eredménytelen maradt.)²⁹

A tájszavak értékeire Horváth már 1790 körül felfigyelt. Göcsej archaikusabb nyelvű környezetében élve érdeklődése újra a magyar nyelv táji különbségeire irányult. A Marczibányi-díjra meghirdetett pályázatra négy dolgozatot is küldött. Közülük *A Magyar Nyelv Dialectusairól* készített munkája elismerést aratott. 1821-ben Horváth István gr. Teleki József egy dolgozatával közös füzetben „Jutalom feleletek a Magyar Nyelvről a Magyar Nemzeti Museum 1815, 1816, 1817 esztendei kérdéseire. I.” címmel adta ki. Mára már nem bír forrásértékkel, egyéb néprajzi feljegyzései azonban mindmáig figyelmet érdemelnek.

Kazinczyhoz írt leveleiben gyakran beszámol környezetének élet- és beszédmódjáról. *Magyar Árion* címmel tervezett versgyűjteményéhez igen részletes jegyzeteket csatolt, bennük számos néprajzi, néprajzi megfigyeléssel. Elsősorban Göcsej szövegtéréről, szokásairól őrzött meg sok mindent. Elsőként jegyezte fel a regölés szövegének egy részét, valamint az akkor még archaikusabb helyi építkezést. Ha némileg túlzás is e témakört feldolgozó Szentmihályi Imre címadása: „Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai”, a feljegyzések a tájegység múltjáról ma is sok hasznos adalékkal szolgálnak.³⁰

Horváth Petrikeresztúron talán legtöbbet történelmi stúdiumokkal foglalkozott. Ezzel egyrészt a kor divatos gyakorlatát követte, másrészt reménytelen vállalkozásokba fogott. Nemcsak a források tanulmányozására nem volt lehetősége, hanem még az alapvető monográfiákhoz sem juthatott hozzá. Emiatt vált már megjelenésekor elavulttá *A Magyar Magóg Pátriachátul fogva I. István királyig* című, 1817-ben Pesten megjelent kötete. Miháldi Splényi Amáliának, Festetics Antal feleségének ajánlotta. Férje őrizte a szabadkőművesek megmentett levéltárát, így érthető a kapcsolatuk. A gróf könyvtárosa, Petravits Ignác a nehezen érthető szöveget igyekezett kiigazítani, a rendelkezésére álló bővebb és modernebb források alapján kipótolni, de Horváth ragaszkodott saját eredetiéhez.³¹ Az olvasóhoz című bevezetőben Bél Mátyásra hivatkozik, aki *Prodromus*-ában azt írja, hogy Magóg maradványai nem voltak részesei Babel építésének. Bél meghalt, mielőtt erről részletesebben írhatott volna. Horváthnak

29 L. kötetünkben VOIGT Vilmos tanulmányát és KÜLLŐS Imola írásának idevágó részét!

30 SZENTMIHÁLYI Imre, *Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai = Tanulmányok*, Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács..., 1974 (Zalai Gyűjtemény, 2), 71–84.

31 PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám levele Petravich Ignáchoz*, Vasi Szemle, 32(1978), 429–438.

tetszett az állítás, ezt akarta igazolni, de a munka kibővült. (Mózes I. könyve 10.2 szerint Noé egyik fia Jáfet, ennek egyik gyermeke Mágog, Magor, ő lenne a magyarok ősapja.) Mivel Magor maradékai nem vettek részt Bábel építésében, nyelvük sem zavarodott meg, így a magyar a legősibb nyelv a világon.

Mozes pedig már Palesztinában Schyta származású és Magyar nevű fejedelmet talált, és elrendezett városokat, és a tudós Egyiptombul költözött zsidóknál nem tudatlanabbakat, s kik közt még Poéták is voltak olly tekinteteseek, hogy egynek győzelmi verseit maga Mozes a zsidó nyelvre által tévén, beiktatta a maga szent könyvébe.

Prometheust is magyarnak tartja, mivel a Kaukázus környékén élt. Máskor tudálékos okoskodással próbálja igazolni, hogy a vízözön nem boríthatta be a föld egész területét. Nem fogadja el a finnugor nyelvrokonság elméletét sem (finn = moszkvai jobbágy). Sok régi munkából idézett, 1571-ben, 1648-ban megjelentekből is. Érdekes, hogy nem ért egyet Pray György több megállapításával sem, feltehetően annak kritikai forráshasználata miatt. (Mielőtt ítéletet mondanánk Horváth állításairól, gondoljunk arra, hogy egy évtized múlva jelenik meg a könyvtárban dolgozó, egyetemen tanító Horvát István tollából a *Rajzolatok* című kötet, amelyet máig a délibábos nyelvészet példajaként emlegetnek.)

Feltűnő, hogy a munkában kevés a szépirodalmi jellegű részlet. E témaköről 1819-ben regényt írt, címe: *Barragóné és Zalád*. Hosszadalmas, kalandos, nehezen követhető história hun elődeinkről, igen sok történeti, filozófiai, néprajzi, csillagászati ismerettel bővítve-nehezítve. Méltán maradt kéziratban, noha nyomtatása elé a cenzor sem gördített akadályt.

Hasonlóan bonyodalmas *Rudolfias* című, 1817-ben Pesten megjelent eposza. Hőse Habsburg Rudolf király és császár. Több oka lehetett, hogy őt választotta főhősül. Az a hír járta róla, hogy a misztikus, alkimista, szabadkőműves gondolatok híve volt. Horváth talán az ellene indított vizsgálat után bizonyítani akarta az uralkodóházhoz való hűségét; ezért is ajánlhatta József nádornak. A történet nehezen követhető: impozáns, de megemésztetlen tudásanyagot, földrajzi, történelmi ismereteket szabadkőműves, misztikus elemekkel halmozó munka.

1816-ban egy korábban írt történelmi témájú vígjátékát is sikerült megjelentetnie. Talán még füredi lakosként írta *A Tétényi Leány Mátyás királynál* című darabját. Előadásáról nincs tudomásunk. Bár az első magyar társulat visszautasította, az előszóban a szerző védelmébe veszi a művét, bizonygatva, hogy megtartotta a hármasság elvét, hogy témája nemzeti és a jó erkölcsökre tanít. Bayer József szerint a cselekmény valószerűtlen, a jellemekek, főleg Mátyásé, hihetetlen. Az is egyértelmű, hogy a szerző kevés ismerettel rendelkezett a színpadtechnikáról.³² Mégis számon kell tartanunk, mert a magyar történelmi

32 BAYER József, *A nemzeti játékszín története*, Bp., MTA, 1887, I, 284.

vígjáték első kísérletei közé tartozik. Feltehető, hogy az 1837 körül Debrecenben bemutatott, Mátyásról szóló, „víggal elegy tüneményes melodráma”, a *Gothardi boszorkány* – Schuszter Antal szövegével, Arnold György muzsikájával – közvetlenül Horváth művének feldolgozása.

Még nagybajomi korszakának terméke az 1817-ben Veszprémben kinyomtatott rövid országismereti könyv, a *Kis magyar statisztika az oskolák számára*. Az írójáról a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent nekrológ szerint „Az ő kisdud Statistikája, melyet a Falusi Iskolák számára irtt, nagy haszonnal taníttathatik.”

Hátrahagyott kéziratai vegyes témakörűek: lélektan, államregény, drámarészlet, kísérlet a reformáció történetének feldolgozására, matematika, fizika. Belefogott egy általános lexikon megírásába is.

Utolsó irodalmi igényű munkája aktuális eseményhez kapcsolódik. 1819 júliusában részt vett Zala megye viharos tisztújító közgyűlésén. Erről írt egy 16 oldalas persziflázst: *Üstökös Tsillag befolyása a Madár Tartomány ég-hajlatába. Midőn a Szárnyas Nép magának Elöljárókat választja. Július 5. és több napján 1819*. Nem bír különösebb irodalmi értékkel, célzásai a mai olvasónak szinte érthetetlenek; Degré Alajos, a korszak kiváló ismerője fejtette meg ezeket.³³ Az ő nyomán tudjuk zalai nevekhez kötni a griffet, a sast, szárnyast, karvalyt, verebet, fecskét, a piócat és a többi szereplő állatot. Helyi vonatkozásai miatt megérdemli legalább a zalai olvasók figyelmét.

Ekkoriban már mindjobban magára maradt. Festetics György és Nagyváthy János 1819 elején meghalt, Szapáry Péter még 1814-ben. Sokféle betegsége egyre inkább erőt vett rajta. 1819. augusztus 12-én kilelte a hideg, ez negyednaponként megújulva tartott egészen decemberig. Ekkor már Nagybajomban tartózkodtak, ahova véglegesen vissza akart költözni.

Végző hónapjainak szenvedését feleségének Kazinczy Ferenchez írt leveléből ismerjük:

1819be, Augusztus Hónap 12én, épen nevem napján ki lelte a hideg, ő azt fel sem vette, vidám volt s nekem meg ígérte, 1820ba Szép Halomra megyünk Klára napra. – De oh, fájdalom, én etől örökre elestem: a hideg negyed napivá vált s tartott egész Detzemberig. Akkor a hideg el maradt, láb daganat jött utána, – ő azt hitte, hogy azon nyavaljában meg nem hal, mások ellenbe, kivált a Doctor bizonyosnak vélte a halálátt. – De előttem mégis titok volt, melj nekem annyival jobban fáj, mind belső, mind külső képpen, sőt fájni, fájni fog, míg élek sok okokra nézve, meljeket elől számlálni hosszadalmas volna, s nem is mind papirosra való. Halála előtt 8 nappal, regveli kávé után meg illetődve mondá ezen szavakat: Fiam, ugymond, bizony meg halok, nem álhatom ki ezen Világot: ekor ki

33 DEGRÉ Alajos, *Pálóczi Horváth Ádám és az 1819. évi zalai tisztújítás = Tanulmányok, Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács...*, 1974 *Zalai Gyűjtemény*, 2), 43–69.

gördültek Szemeiből könnyei, meljeket én el fogódott szívvel le töröltem... Halála előtt 4 nappal torok dagadást Apostemát kapott, ebbe szenvedett, fantáziája volt vagy fél óráig, de nem rémésztő, hanem gyönyörködtető, többnyire a Bóltsekkkel vesződött. Utolsó óráiba nagy forróságba volt s többnyire kezemet fogta: ez volt utolsó szava: Adgy még egy vánkost fejem alá. Felült, s ekor láttam hanyatlani: karomat feje alá tartván le eresztém, s ekkor örökre el aludtt.³⁴

A naptár 1820. január 28-át mutatott. Az író Nagyabajomban temették el. Sírja ismeretlen, noha a következő 2–3 hónapban csaknem minden magyar folyóiratban nemcsak megemlékeztek haláláról, s munkásságát is részletesen ismertették. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* nyomán nevét a legtöbb parentáló már Pálóczi előnévvel írja.³⁵ E lap szövegét veszi át a *Tudományos Gyűjtemény*, megemlékezik róla a *Magyar Kurir*, sőt a *Pressburger Zeitung* és a *Vereinegte Pest-Ofen Zeitung* is. Hamarosan versek is idézik emlékét. A *Hasznos Mulatságok* közli Töltényi Szaniszlóét (*A somogyi Nymfák Éneke*), a *Hazai és Külföldi Tudósítások* Kovács Sámuelét (*Tttes Horváth Ádám Úr halálára*). Ferdős Dávidé (*Keserv Horváth Ádám halálára 1820*) csak hét évvel később, a szerző gyűjteményes kötetében került az olvasók elé. A *Magyar Kurir* 1820. április 18-án ismeretlen szerző „Szatmárba, 1820. március 14-én” kelt latin nyelvű *Elegia in obitum Spectabilis Quondam Domini Horvath de Palocz* című költeményét közli.³⁶

Petrikeresztúron a XX. század második felében egy érdekes alakú, fából faragott síremlékről azt tartották, hogy Horváth nyughelyét jelöli. Biztosan nem: egy később élt, Horváth nevű keresztúri lakos sírján állt. Ma a község művelődési intézményén márványtábla emlékeztet ott töltött évtizedére, a megyeszékhelyen utca és zeneiskola viseli nevét, falán rézdomborítású portréjával.

34 *KazLev* XVIII., 386.

35 Előnevét az író szinte soha nem használta. 1820 előttről mindössze három előfordulását találtam. Az *Orpheus* I. kötetének 184–190. oldalán olvasható Kazinczy írása: „Keresztes Bálint kedveséhez Tornai Margithoz a Szent Földről. Kassán, septem. 24-dik 1789. Pálóczi Horváth Ádámhoz.” Ugyancsak az *Orpheus*ban, a II. kötet 199 – 204. oldalán „A Szala vármegyei Korona-őrző nemes sereg Budára indulásakor ...” c. vers aláírása: *Pálóczi Horváth Ádám*. Nem tudjuk, az előnév közlése a szerző vagy a szerkesztő döntése volt-e. Az egyetlen saját kezű ilyen névhasználatot Horváthnak egy 1819. szeptemberében kelt levelén láttam. Egy jelentéktelen perben vállalt szerepet, s az ellenérdekű fél fiskálisa kétségbe vonta Horváth szakértelmét. Ő erre hosszú, tudálékos levélben válaszolt, visszaautasítva a vádat. Egyúttal kérte, hogy a levelet csatolják a per anyagához. Ez meg is történt. (Zala Megyei Levéltár, IV. 17. Alispánok és szolgabírók előtti perek. Nagy Antal előtt. Az adatot Kapiller Imre levéltárosnak köszönöm.) A becsatolt levél aláírása: *Horváth Ádám*. Ő azonban – talán többször is – lemásolta a levelet, ismerő(e)nek is elküldte. Az egyik iratcsomóban talált autográf példány aláírása: *Pálóczi Horváth Ádám*.

36 Részletesebben: PÉTERFFY Ida, *Sirató versek Pálóczi Horváth Ádám halálára*, Somogy, 2(1971), 61–70.